

Kaiken maailman dositit

Opas dosenttien
maailmaan

Kaiken maailman dosentit. Opas dosenttien maailmaan.
Turun yliopistojen dosenttiyhdistyksen julkaisuja.

© 2020 Turun yliopistojen dosenttiyhdistys

Teksti: Markus Nikkarla
Ulkoasu: Katariina Kulha

Kustantaja: Turun yliopistojen dosenttiyhdistys

Kannen kuva: Turun yliopisto. *Dos. (kasvitiede) Lauri E. Kari Lapin retkellä 1930-luvulla.*

ISBN: 978-951-97478-3-5
ISSN: 1239-3282

Alkusanat

Professorista, tohtorista ja maisterista kaikilla on jonkinlainen mielikuva. Usein aika totuudenmukainenkin. Professori on töissä yliopistolla, tohtori ja maisteri ovat sieltä valmistuneet. Mutta entä dosentti? Törmäämme dosentteihin mediassa ja saatamme kuulla dosentiksi esitellyn asiantuntijan pitävän esitystä jostakin hänen hyvin tuntemastaan aiheesta. Asiayhteydestä käy tällöin ilmi, että dosentti on jonkinlainen asiantuntija, mutta aika usein lukija tai kuulija ei tiedä, mikä oikeastaan tekee hänestä dosentin. Eikä ihme. Dosenttijärjestelmä on vuosisatojen varrella käynyt läpi erilaisia vaiheita, ja välillä dosentit ovat itsekin ihmetelleet sen outoutta. Tässä oppaassa luodaan katsaus niihin vaiheisiin, joita dosenttijärjestelmä on kokenut Turun Akatemian ajoista lähtien.

Nykyään dosentuuri on arvo, mutta eri yliopistoissa ja korkeakouluissa dosentin arvon myöntämisessä on erilaisia käytäntöjä jopa tiedekuntaakohtaisesti. Kaikkia näitä eroja eivät dosentitkaan luultavasti tunne. Oppaan tarkoituksena on tuoda esiin se kirjo, joka dosenttuurin hakemisessa ja myöntämisessä on, sekä antaa kuva eri tyyppisistä dosentin arvon kantajista asiantuntijoina yhteiskunnan eri osa-alueilla.

Turussa 15.1.2020

Markus Nikkarla

Dosenttilaitoksen historiaa

Vuonna 1738 Turun Akatemian filosofiseen tiedekuntaan nimitettiin viisi maisteria huolehtimaan perusopetuksesta. Nimitykset tehtiin Akatemian kanslerina toimineen kreivi Ernst Johan Creutzin aloitteesta. Kansleri katsoi, että professorien opetustaakkaa oli kevennettävä nimittämällä lisäopettajia, magistri legentes, jotka toimisivat professorien apuna. Muutos ei ollut sikäli suuri, että vanhemmilla maistereilla oli jo aikaisemmin ollut oikeus opettaa nuorempia. Tällainen yksityisopetus oli jopa keskeinen osa yliopiston olemusta. Ensimmäistä kertaa maisterien opetussuhde kuitenkin virallistettiin ja otettiin professorin alaisuuteen. Uusia lisäopettajia kutsuttiin opettaviksi maistereiksi, magistri docentes, ja heitä voidaan pitää Suomen ensimmäisinä dosentteina. Sana "dosentti" tulee latinan sanasta docens, joka tarkoittaa opettavaa.¹

Alkujaan dosentin tehtävää siis määrittä opetus eikä tutkimus. Dosenttien ei tarvinnut olla erityisen ansioituneita opettamallaan tieteenalalla. Opetettavat saattoivat olla vasta lapsia, sillä Turun Akatemian aikana yliopistoon saatettiin tulla hyvinkin nuorina yksityisopetuksen kautta. Ansioituneempaa opetuskuntaa lisättiin 1700-luvun puolivälin tienoilla, kun Turun Akatemiaan nimitettiin lisäksi joitakin ylimääräisiä professoreja. Dosentit sen sijaan pysyivät Turun Akatemian aikana maisteritasoisina opettajina. Nämä maisterit eivät saaneet palkkaa vaan he antoivat yksityisopetusta saaden palkkionsa oppilailtaan. Dosenttien määrä oli Turun Akatemian aikana pieni. Aluksi jokaista professoria avusti yksi dosentti. Myöhemmin dosentit opettivat ensi sijassa oman osakuntansa oppilaita.

¹ Olen käyttänyt tässä historiakatsauksessa keskeisinä lähteinä seuraavia teoksia: Pirkko Kanervo 2009: Pro docentes. Turun yliopistojen dosenttilyhdistys 1949–2009, Turun yliopistojen dosenttilyhdistys r.y., Vaasa; Matti Klinge et al. 1987: Helsingin yliopisto 1640–1990 osa II. Kuninkaallinen Turun Akademia 1640–1808, Otava, Keuruu; Matti Klinge et al. 1989: Helsingin yliopisto 1640–1990 osa II. Keisarillinen Aleksanterin Yliopisto 1808–1917, Otava, Keuruu.

Kun Kuninkaallisesta Turun Akatemiasta 1808 tuli Keisarillinen Aleksanterin Yliopisto, dosenttien asema yliopistossa alkoi muuttua. Ensimmäinen muutos koski dosenttien avustavaa asemaa. Vuonna 1811 dosenttien tehtävää korvaamaan yliopistoon palkattiin näet suuri määrä apulaisia. Tämän myötä dosenttien määrälle ei enää asetettu rajoituksia, ja jokainen pätevä hakija voitiinkin nimittää dosentiksi. Dosenttien määrä ei kuitenkaan lähtenyt vielä kasvuun, sillä suurin osa dosenteista päätyi palkattuun apulaisen virkaan. Itse asiassa dosenttien määrä aluksi väheni, ja yliopistossa oli syksyllä 1814 vain yksi dosentti.

Seuraavalla vuosikymmenellä dosenttien asema asiantuntijoina arvioitiin uudelleen. Vuonna 1828 yliopisto sai uudet statuuatit, joilla yliopiston pääsyvaatimuksia kiristettiin ja tutkintojärjestelmää muutettiin. Samalla dosenteilta alettiin edellyttää korkeampaa tieteellistä asiantuntemusta. Dosentit pysyivät tosin edelleen opettavina maistereina. Filosofisessa tiedekunnassa dosentilta edellytettiin maisterin tutkinto; teologisessa, lainopillisessa ja lääketieteellisessä tiedekunnassa vaatimuksena oli kandidaatin tutkinto. Pelkkä tutkinto ei kuitenkaan riittänyt pätevöittämään dosentiksi vaan hakijalta edellytettiin lisäksi, että hän oli puolustanut julkisesti kirjoittamaansa väitöskirjaa siltä tieteenalalta, jota hänen oli tarkoitus opettaa.² Käytännössä dosentilla täytyi siis olla tohtorin ansiot.

Vuoden 1828 uudistuksessa dosentit velvoitettiin pitämään tarvittaessa julkisia luentoja ja avustamaan professoreja tehtävissään.³ Näiden tehtävien lisäksi dosenteilla oli oikeus järjestää yksityistä opetusta ja saada näin lisäansioita. Tilanne kuitenkin muuttui, kun yliopisto ryhtyi järjestämään ilmaista opetusta. Yksityisopetus ei tämän jälkeen enää yksinään riittänyt tarjoamaan dosenteille edes niukkaa toimeentuloa. Tilannetta helpottamaan hyväksyttiin erityinen määräraha, josta alettiin maksaa avustusta kahdelle dosentille. Näistä apurahoista käytiin kiivasta taistelua.

² Statuter för Kejslerliga Alexanders-Universitet i Finland (1829), § 220.

³ Statuter för Kejslerliga Alexanders-Universitet i Finland (1829), § 127.

Kun toinen kolmivuotisista apurahoista tuli uudelleen jaettavaksi jo vuoden kuluttua asianomaisen dosentin siirryttyä professoriksi, apurahasta kilpailivat dosentti J. A. Gadolin ja kaunopuheisuuden dosentti J. L. Runeberg. Äänestys meni tasan, ja kun rehtori oli sukulaisuussuhteen takia asiassa jäävi, kilpailu huipentui kysymykseen siitä, kenellä oli oikeus toimia puheenjohtajana ja antaa ratkaiseva ääni. Puheenjohtajuudesta esitettiin eriäviä mielipiteitä mutta lopulta tieteellisiltä ansioiltaan heikkona pidetty dosentti Gadolin voitti ulkomaita myöten mainetta saavuttaneen dosentti Runebergin. Ne dosentit, jotka eivät onnistuneet apurahaa saamaan, Runeberg mukaan lukien, joutuivat etsimään toimeentuloa yliopiston ulkopuolelta. Pääasiallisina tulonlähteinä olivat journalismi ja opetus joko uudessa pääkaupungissa tai muualla Suomessa. Toimeentulo oli usein niukkaa ja dosentin toimi jäi yleensä lyhytaikaiseksi. Toimesta siirryttiin tyypillisesti joko yliopiston, kirkon tai koulun palvelukseen.

Vuonna 1852 yliopisto sai jälleen uudet statuutit, jotka olivat voimassa 70 vuotta. Uudistuksessa tiedekuntia eriytettiin ja tutkin-toja muutettiin kohti nykyisenkaltaista tiedeyliopistoa. Muutosten myötä dosenttien pätevyysvaatimuksia nostettiin niin, että dosentiksi väittelevän täytyi olla liseniaatti. Dosenttien merkitys yliopiston toiminnassa kasvoi, kun apulaisenvirat poistettiin yliopistosta. Palkattujen apulaisten antama tieteellinen panos oli jättänyt toivomisen varaa, ja tämä hyödytti dosentteja, kun virkojen lakkauttamisen myötä säästyneistä rahoista osa ohjattiin dosenttiapurahoiksi. Apurahoja määrättiin kaksi kutakin tiedekuntaa kohti, ja dosenttien enemmistö alkoi näin saada vuosipalkkiota luennointivelvollisuudestaan. Aluksi tiukentuneet pätevyysvaatimukset johtivat dosenttien määrän laskuun mutta vuosisadan loppua kohti dosenttien määrä kasvoi jo kymmeneen. Vuonna 1895 apurahoja myönnettiin 16 ja niitä oli jakamassa jo 41 dosenttia. Palkkioita jouduttiin epäsuhdan takia pienentämään. Toisaalta apurahaa saattoi kuitenkin nauttia pitkiäkin aikoja, jopa 24 vuotta. Vuonna 1906 apurahajärjestelmää uudistettiin. Lukumäärä nostettiin 24:ään ja apurahan määrääkin korotettiin.

Dosenttijärjestelmä säilyi osapuilleen muuttumattomana vuosikymmeniä. Dosenttina olemisesta kertyi tutkijalle virkavuosia, joista oli hyötyä, mikäli dosentti myöhemmin pääsi vakinaiseen yliopistovirkaan. Dosentti oli ansioitunut tieteentekijä, jolla oli Helsingin yliopistossa luentopalkkioiden ja dosenttistipendien myötä kohtalaiset toimeentulomahdollisuudet.

Suomen itsenäistymisen myötä Aleksanterin Yliopistosta tuli Helsingin yliopisto. Vanhaan yliopistokaupunkiin Turkuun perustettiin lisäksi kaksi yksityistä yliopistoa: Åbo Akademi vuonna 1918 ja Turun yliopisto vuonna 1920. Dosenttien asema Helsingin yliopistossa oli vakiintunut, ja Turkuun alkuvuonna 1949 perustetun dosenttilyhdistyksen tavoitteena oli saattaa Turun yliopiston dosentit samaan asemaan kuin Helsingin yliopiston dosentit. Turun yliopiston johtosäännön mukaan dosentit olivat toimenhaltijoita, joilla oli ilmoituksen tehtyään oikeus pitää julkisia tai yksityisiä luentoja ja antaa muuta opetusta. Dosentit saatettiin myös velvoittaa eri palkkiosta antamaan opetusta tai suorittamaan muita yliopistolliseen opettajantoimeen kuuluvia tehtäviä. Yliopisto kärsi kuitenkin rahapulasta eikä palkkioissa ollut kehumista. Jatkosodan aikana perustetussa lääketieteellisessä tiedekunnassa tilanne oli muita tiedekuntia parempi, sillä varsinaiset dosenttipalkkiot, joita muissa Turun yliopiston tiedekunnissa ei ollut, pystyttiin maksamaan valtion korvaamista menoista. Lääketieteilijöille oli tarjolla myös kolme dosenttistipendiä. Vuonna 1957 Turun yliopistoon saatiin lopulta Helsingin yliopiston kaltaiset dosenttistipendit jaettavaksi eteviksi tutkijoiksi ja ansiokkaiksi opettajiksi osoittautuneille dosenteille.

1950-luvun lopulla korkeakoulutuksen merkitys yhteiskunnassa alkoi voimakkaasti kasvaa. Vuonna 1958 Ouluun perustettiin maan toinen valtionyliopisto, ja kymmenen vuotta myöhemmin korkeakouluverkosto kattoi jo koko maan. Voimakkaasti kasvanut opiskelijamäärä loi painetta pelkkien opetusvirkojen perustamiselle yliopistoihin, ja 1960-luvun lopulla harkittiin päätoimisen

dosentintoimen perustamista yliopistoihin. Dosenttijärjestelmälle kävi lopulta samoin kuin runsas sata vuotta aiemmin Aleksanterin Yliopistossa. Yliopistoihin palkattiin muuta henkilökuntaa, tällä kertaa yliassistentteja, ja dosentit jäivät edelleen ilman vakiuista palkkaa. Yliassistentin ei tarvinnut olla edes tohtori, joten ratkaisulla laskettiin annetun opetuksen vaatimustasoa.

Dosenttien määrä oli vuosikymmenessä kasvanut huomattavasti ja heitä oli 1960-luvun puolivälissä noin 500. Opiskelijamäärien kasvusta huolimatta dosenttien opetusmahdollisuudet vähenivät ja kilpailu stipendeistäkin koveni. Esimerkiksi Helsingin yliopistossa stipendejä oli 47 ja dosentteja jo noin 360. Dosentin toimeentulo oli epävarmaa. Luentopalkkiot olivat pieniä, apurahojen saanti saattoi keskeytyä ja assistentin ja tutkijan virat olivat määräaikaista. Suomen Akatemian tarjoama rahoitus suuntautui pääasiassa professoreille, jotka sitten jakoivat ne edelleen opilailleen, erityisesti väitöskirjatutkijoille. Esimerkiksi 50:stä yhteiskuntatieteelliseltä toimikunnalta vuosina 1961–1969 eniten apurahoja saaneesta tutkijasta 41 oli professoreja ja vain neljä dosentteja.⁴

Dosentit perustivatkin 1967 keskusjärjestön ajaakseen omia etujaan muuttuvassa yliopistolaitoksessa. Keskusjärjestön keskeisenä tavoitteena oli virkadosenttijärjestelmän perustaminen. Seuraavien vuosikymmenien aikana dosentin virka olikin esillä useiden eri työryhmien mietinnöissä mutta yrityksistä huolimatta dosentuuria ei saatu vakiintumaan yliopistolliseksi viraksi. Dosenttien aseman epämääräisyyttä kuvaa hyvin se, että Anto Leikola joutui 15. maaliskuuta 1984 julkaistussa Helsingin Sanomien mielipidekirjoituksessa oikaisemaan Turun yliopiston kansleria Kaarlo Hartialaa, joka oli kyseisessä lehdessä julkaistussa artikkelissaan puhunut dosentuurista virkana. Vuonna 1987 opetusministeriö asetti työryhmän selvittämään dosenttien asemaa. Dosenttijärjestelmä oli muuttunut kyseenalaiseksi, kun dosentit

⁴ Allan Tiitta 2004: Suomen Akatemian historia I. Huippuyksilöitä ja toimikuntia. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki, 578.

eivät enää säännönmukaisesti voineet suorittaa perustehtäväänsä, opettamista. Työryhmän puheenjohtajaksi asetettu Jyväskylän yliopiston hallintojohtaja Juho Hulkkinen piti dosenttilaitosta omalaatuisena järjestelmänä. Dosentuuri oli sivutoiminen opettajantoimi, ja kun opetuksen antamisen vapaus oli käytännössä kadonnut ja opetusvelvollisuuden täyttäminen tullut mahdottomaksi, dosentin toimi oli saatu muuttumaan ”pelkäksi sisällyksettömäksi titteliksi”, kuten Leikola mielipidekirjoituksessaan toteaa.

1990-luvun taloudellisen laman aiheuttamat säästötoimet vaikeuttivat entisestään dosenttien toimeentulomahdollisuuksia. Lukumääräisesti dosentteja oli maassa jo yli 4000, ja esimerkiksi Helsingin yliopistossa dosenttien lukumäärä ylitti koko muun opetushenkilöstön määrän. Yhdelläkään yliopistolla ei ollut enää erillisiä dosenttiopetusmäärärahoja ja dosenttistipendejä jaettiin enää muutamassa korkeakoulussa. Dosenttiopetus oli helppo säästökohde, koska dosentit eivät olleet virkasuhteessa yliopistoihin. Toisaalta valtiolta edellytti korkeakoulujen tuottavan enemmän tohtoreita, ja juuri dosenteilla oli tarvittava pätevyys tieteellisen jatkokoulutuksen edellyttämän opetuksen tarjoamiseen. Dosenttien vajaan käyttöä valiteltiin vuosien varrella lukuisissa puheenvuoroissa. Dosenttijärjestelmän puolustajat toivat esiin, että juuri joustava dosenttijärjestelmä olisi antanut yliopistoille mahdollisuuden tarjota korkeinta opetusta edullisesti, erityisesti suppeilta erityisaloilta tai tieteenaloja yhdistäen, jos siihen vain olisi kohdistettu enemmän resursseja. Dosentit olivat yliopistoille arvokas voimavara, jota ei kyetty täysin hyödyntämään. Ääriesimerkkinä dosenttien vajaan käytöstä oli Åbo Akademi, jossa lukuvuonna 1992–1993 vain kymmenesosa dosenteista antoi opetusta.

Vuoden 1994 virkamiesasetuksessa (971/1994, § 17) dosentit rinnastettiin sivutoimisiin tuntiopettajiin, ja asetuksen mukaan dosentit nimitettiin virkasuhteeseen. Tilanne ei kuitenkaan miellyttänyt dosentteja, sillä virkasuhteesta huolimatta dosenttuuriin ei liittynyt oikeutta palkkaan. Dosentit saivat palkkaa vain heille

määrätyistä tehtävistä. Joitakin palkallisia dosentinvirkojakin perustettiin mutta niiden lukumäärä oli dosenttijärjestelmän kannalta merkityksetön. Oikeudellisesti dosentit luettiin tilapäisiin virkamiehiin eikä dosentuurin haku juridisesti ollut viran hakemista. Dosentuurin tuomat oikeudet olivat varsin vähäiset, ja virkasuhteen kääntöpuolena oli lisäksi se, että dosentteihin sovellettiin yleistä valtion virkamiesten eläkeikää. Heidän oli näin ollen luovuttava oikeuksistaan 65 vuoden iässä. Dosentit eivät pitäneet dosentuuriaan varsinaisena virkana vaan toimena, ja moni dosentti olisi halunnut jatkaa toimessaan eläkeiän ylitettyäänkin. Tilanteeseen suhtauduttiinkin yliopistoissa siinä määrin käytännönläheisesti, että jo eläkeiän saavuttaneista vastaväittäjistä saatettiin esimerkiksi yliopistojen virallisissa asiakirjoissa käyttää dosentin nimikettä, vaikkei heillä siihen virallista oikeutta enää ollutkaan.

Kun yliopistojen toimintamäärärahat eivät säästötoimien myötä enää riittäneet opetusoikeuden täyttämiseen tai työtilojen ja laitteiden tarjoamiseen, dosentuurin hakemisen motiivin voi katsoa muuttuneen. Vaikka dosentin tittelistä olikin ehkä tullut "sisälyksetön", voimakkaasti kasvanut dosenttien lukumäärä kertoo, että se sellaisenaakin edelleen kiinnosti tieteentekijöitä. Dosentin velvollisuudet ja oikeudet kuitenkin alettiin ymmärtää uudella tavalla. Yliopistoa kohtaan ei entisessä määrin enää tunnettu velvollisuutta opettajina, ja tittelin suoma oikeus oli muuttunut opettamisen oikeudesta tittelin kantamiseen ja sen suomaan henkilökohtaiseen arvostukseen.

Dosenttijärjestelmässä tapahtuneen muutoksen voi katsoa ilmentävän muutosta yliopiston olemuksessa. Keisarillisen Aleksanterin Yliopiston statuuteissa yliopisto määriteltiin avoimeksi kaikille sivistyneille henkilöille. Ulkomaalaisillakin oli oikeus osallistua yliopiston toimintaan ja ylioppilailla oli yliopistolta lähdettyään oikeus palata harjoittamaan opintojaan ja suorittamaan lisätutkintoja. Ajatus yliopistojen avoimuudesta säilyi pitkään ja toteutui myöhemminkin myös dosenttijärjestelmässä. Dosenteilla on vanhastaan ollut oikeus itse esittää dosentuu-

rinsa nimikettä, ja moni tieteenala, esimerkiksi taidehistoria ja maantiede, onkin tullut yliopistoon uuden dosentuurin kautta. Saksassa, jonka Privatdozent-järjestelmällä on yhteys Suomen järjestelmään, dosenttien on katsottu toimineen innovaatioiden ja tieteiden eriytymisen voimana, joka aikanaan nosti saksalaiset yliopistot kansainvälisesti arvostettuun asemaan. Suomessa dosenttijärjestelmän avoimuus toteutui myös opetuksessa, sillä dosenteilla oli ennen vuotta 1990 vapaus opettaa tieteenalansa puitteissa mitä vain he katsoivat hyväksi opettaa. Sopivaksi dosenttiluentojen määräksi katsottiin kaksi viikkotuntia, ja dosentti sai niistä palkkion, ellei hän sitten palkkion toivossa luennoinut pelkille seinille (sitäkin tarinan mukaan joku yritti). Kun dosenttuuri on muuttunut aikaisemmasta opettavan tutkijan toimesta tutkijan arvoksi, dosenttijärjestelmän toinen osapuoli, yliopisto, on ainakin tässä ominaisuudessaan muuttunut olemukseltaan vähemmän avoimeksi. Nykyään yliopisto päättää opetuksen järjestämisestä ja sen sisällöstä.

Miten dosentiksi pääsee?

Dosentin arvoa voi hakea kuka tahansa riittävän ansioitunut hakija. Dosenttilaitos on siis periaatteessa avoin päteville hakijoille mutta yliopistot harkitsevat hakijan pätevyyden ohella myös haettavan dosentuurin tarkoituksenmukaisuutta kyseisen tiedekunnan kannalta. Dosentiksi ei kutsuta vaan arvo voidaan myöntää hakemuksesta. Hakijan pätevyyden osalta dosentin arvon myöntäjä arvioi sekä tutkimuksellisia tai taiteellisia ansioita että opetustaitoa. Suurimmassa osassa yliopistoja dosentin arvon myöntää yliopiston rehtori. Aivan yhdenmukainen tämä käytäntö ei kuitenkaan ole. Helsingin yliopistossa ja Åbo Akademiassa myöntäjänä on kansleri, Jyväskylän ja Itä-Suomen yliopistoissa tiedekuntaneuvosto, Aalto-yliopistossa taas dekaani.

Dosentin arvon myöntämisessä saatetaan noudattaa hakijan pätevyydestä riippumattomia yleisiä periaatteita. Tällaiset periaat-

teet voivat koskea hakijan suhdetta joko dosentin arvon myöntävään yliopistoon tai hänen asemaansa muissa yliopistoissa. Joissain yliopistoissa dosentin arvoa ei esimerkiksi voida esittää yliopiston omalle työntekijälle, ellei esitykselle ole perusteltua syytä. Myös se, että hakija jo työskentelee yliopistoprofessorina, voidaan katsoa dosentin arvon myöntämisen esteeksi sillä perusteella, että dosentin arvo katsotaan pääasiassa akateemisen pätevyuden osoitukseksi. Pääsääntöisesti yliopistot eivät katso tarkoituksenmukaiseksi myöntää samalle henkilölle useampaa kuin yhtä dosentin arvoa.

Dosentin arvon myöntäminen edellyttää hakemusta. Useissa tiedekunnissa hakijaa ohjeistetaan ensin neuvottelemaan dosentti-hakemuksestaan tiedekunnasta riippuen joko laitoksen johtajan, dekaanin tai oman tieteenalansa professorin kanssa. Neuvottelun yhtenä tarkoituksena on keskustella haettavan dosentuurin nimikkeestä. Perinteisesti dosentilla on ollut oikeus itse esittää dosentuurin nimikettä mutta liian suppeita dosenttinimikkeitä ei tule käyttää. Dosentuurin alan tulisi ennemminkin vastata tieteenaloja kuin jakoja tieteenalojen sisällä. Yliopiston edustaja voi neuvottelussa myös ilmaista näkemyksensä dosentuurin tarkoituksenmukaisuudesta tiedekunnassa tehtävän tutkimuksen, annettavan opetuksen ja yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen kannalta. Itse hakemus tulee vireille dosentin arvoa haluavan vapaamuotoisella kirjallisella hakemuksella. Joissain tiedekunnissa dosentuurin hakemiselle on asetettu erityinen haku-aika, joka voi olla kerran vuodessa tai useammin.

Dosentin arvoa hakevan on hakemuksessaan annettava riittävät näytöt siitä, että hänellä on perusteelliset tiedot omalta alaltaan ja kyky itsenäiseen tutkimustyöhön tai taiteelliseen työhön. Laki ei aseta dosentin arvon myöntämisen edellytykseksi tohtorintutkimuksen suorittamista mutta joissain yliopistoissa tai tiedekunnissa tohtorin tutkinto on kirjattu dosentin arvon edellytykseksi. Hakijalle ei pääsääntöisesti myöskään aseteta erityisiä vaatimuksia työkokemuksesta. Lääketieteen ja hammaslääketie-

teen dosentuurit muodostavat tässä kuitenkin poikkeuksen. Selaisilla lääketieteen ja hammaslääketieteen kliinisillä aloilla, joilla myönnetään erikoislääkärin oikeuksia, hakijalta edellytetään asianomaisen alan erikoislääkärin oikeuksien saamisen jälkeen kahden vuoden palvelua alan seniorilääkärin tai seniorihammaslääkärin työssä tai siihen verrattavissa tehtävissä. Tällaisia tehtäviä ovat esimerkiksi kliinisen opettajan, yliopiston lehtorin, erikoislääkärin tai erikoishammaslääkärin ja osastonlääkärin tai osastonhammaslääkärin tehtävät.

Yleisenä periaatteena on, että haettava dosenttuuri liittyy kyseisen tiedekunnan toimintaan ja että hakijalla on oltava tieteellisiä julkaisuja siten, että ne merkitykseltään ja määrältään vastaavat kahta hyvää väitöskirjaa. Taiteellinen dosenttuuri edellyttää hakijalta korkeatasoista taiteellista osaamista ja merkittävää toimintaa taiteilijana. Taiteen alalta dosenttuuri voidaan myös myöntää sellaiselle hakijalle, jonka taiteellinen ja tutkimuksellinen toiminta sekä julkinen toiminta kokonaisuutena on dosenttuurin alalla korkeatasoista.

Yliopisto käyttää hakijan tieteellisen pätevyyden arvioinnissa asiantuntijoita ja hankkii lausunnon yleensä vähintään kahdelta asiantuntijalta, joiden tulee olla pääsääntöisesti professoreja tai dosentteja. Asiantuntijoiden käyttämisestä voidaan kuitenkin luopua, jos lausunnon hankkimista pidetään erityisestä syystä tarpeettomana. Tällainen syy voi olla esimerkiksi se, että hakija on professori jossakin toisessa arvostetussa yliopistossa dosenttuurin edustamalla alalla. Hakijan pätevyyden arvioinnin puolueettomuus pyritään varmistamaan soveltamalla asiantuntijavalintaan hallintolain esteellisyyttä koskevia säännöksiä. Asiantuntijoiden tulisi olla yliopiston ulkopuolisia, ja lausunnon antamisen esteenä voidaan pitää asiantuntijan läheistä yhteistyötä hakijan kanssa. Tällaista yhteistyötä on esimerkiksi hakijan väitöskirjatyön ohjaajana toimiminen tai yhteinen julkaisutoiminta hakijan kanssa. Asiantuntijaksi valittu ei myöskään saisi osallistua hakemuksen käsittelyyn myöhemmässä vaiheessa.

Keskeisenä tutkijan pätevyyden osoituksena on julkaisutoiminta. Hakijan julkaisutoiminnassa huomioidaan sekä monografiat että tutkimusartikkelit. Ensisijaisesti arvioidaan sellaisia julkaisuja, joissa on käytetty asiantuntijamenettelyä. Aloilla, joilla yhteisjulkaisujen ensimmäisellä ja viimeisellä tekijällä on erityinen merkitys, kiinnitetään huomiota siihen, onko hakija ollut julkaisuissa ensimmäinen tai viimeinen tekijä tai tasavertainen tekijä jommankumman kanssa.

Hakijalta odotetaan, että hän on kyennyt luomaan oman tutkimuslinjansa ja että hänen tutkimustyönsä on jatkunut aktiivisesti. Hänen tulisi olla laajentanut asiantuntemustaan väitöskirjatutkimuksensa jälkeen ja kehittynyt tutkijana. Yleensä hakijalta edellytetään näyttöä aktiivisesta osallistumisesta alansa kansainväliseen toimintaan. Tyypillisesti tällaisella toiminnalla tarkoitetaan kansainvälistä julkaisutoimintaa tai osallistumista kansainvälisiin kokouksiin. Luonnollisena poikkeuksena tästä vaatimuksesta ovat sellaiset tieteenalat, joiden luonne perustellusti edellyttää vain kotimaisilla kielillä julkaisemista. Julkaisutoiminnan lisäksi tutkijan pätevyyden arvioinnissa voidaan huomioida myös omaan tutkimukseen saatu rahoitus, kokemus tutkimustyön johtamisesta ja osallistuminen opinnäytetöiden tai väitöskirjojen ohjaukseen.

Jos hakija todetaan asiantuntijalausuntojen perusteella tai muulla perusteella tieteellisiltä tai taiteellisilta ansioiltaan päteväksi, hänen opetustaitonsa arvioimiseksi järjestetään yleensä julkinen opetusnäyte. Opetusnäytteen arvioi yliopistosta ja tiedekunnasta riippuen joko erityinen opetustaitotoimikunta tai muu tehtävään asetettu elin. Opetusnäyte kestää yleensä 20–25 minuuttia. Se annetaan haetulta oppialalta mutta sen antaminen tulee nähdä oppimistilanteena. Opetusnäytteessä arvioidaan hakijan kykyä ohjata ja edistää opetusnäytetilaisuuteen osallistuvien oppimista. Tiedekunta voi asettaa rajoituksia tilaisuudessa käytettävien muistiinpanojen sisällölle.

Opetusnäyte ei ole ainoa opetustaidon arvioimisen väline. Opetustaitoa arvioitaessa otetaan huomioon myös opetuksesta hankittu kokemus ja siitä saatu palaute, pedagoginen koulutus ja pedagoginen ajattelu, hakijan taito tuottaa ja käyttää oppimateriaalia sekä muut opetukseen liittyvät ansiot. Hakijan opetustaito tulee kokonaisuutena voida arvioida hyväksi niin, että ansiot arvioinnin eri osa-alueilla voivat tasapainottaa toisiaan. Joissain tiedekunnissa hakijalta edellytetään yliopistopedagogiikan kurssin suorittamista tai aikaisempaa opetuskokemusta.

Koska dosentilta vaaditaan hyvää opetustaitoa, on luontevaa asettaa dosentiksi hakevalle myös kielitaitovaatimuksia. Valtioneuvoston asetus yliopistoista (770/2009, § 1) asettaakin yliopiston opetus- ja tutkimustehtävää hoitavalle vaatimuksen, että hän hallitsee sen kielen, joko suomen tai ruotsin, jolla hänen on annettava opetusta. Asetuksen mukaan yliopisto voi kuitenkin myöntää erivapauden näistä kielitaitovaatimuksista johtosäännössään. Yliopistojen johtosäännöissä todetaan yleensä, että mikäli yliopiston opetus- ja tutkimustehtävää hakee ulkomaalainen tai sellainen Suomen kansalainen, joka ei ole syntyperäinen tai joka ei ole saanut koulusivistystään suomen tai ruotsin kielellä, hänelle voidaan myöntää erivapaus yliopistoasetuksessa säädetyn suomen ja ruotsin kielen taidon hallitsemisesta. Tällaisissa tapauksissa hakijalta voidaan kuitenkin edellyttää kyky antaa opetusta englanniksi. Käytännössä kielitaitovaatimukset ovat siis varsin väljät.

Päätös dosentin arvon myöntämisestä tehdään, kun yliopisto on saanut tarvittavat lausunnot hakijan tieteellisistä tai taiteellisista ansioista ja opetustaidosta.

Mikä dosentti nykyään on?

Dosentin arvon myöntämisen perustana on voimassa oleva yliopistolaki vuodelta 2009. Laki määrittelee dosentin arvon myöntämisen edellytykset seuraavasti:

Yliopisto voi hakemuksesta myöntää dosentin arvon henkilölle, jolla on perusteelliset tiedot omalta alaltaan, julkaisuilla tai muulla tavoin osoitettu kyky itsenäiseen tutkimustyöhön tai taiteelliseen työhön sekä hyvä opetustaito.

(Yliopistolaki (558/2009) 89§)

Ennen yliopistolain voimaantuloa dosentit rinnastettiin valtion virkamiehiin, mutta nykyisin dosentit eivät pelkän dosentuurin perusteella ole palvelussuhteessa yliopistoon. Yliopistolakiuudistuksen tarkoituksena oli kuitenkin dosenttilaitoksen pääpiirteiden säilyttäminen. Yliopistolakia koskevassa hallituksen esityksessä (HE 7/2009) todetaan erityisesti, että dosentit ovat tärkeä yliopistojen voimavara. Vaikka dosentuurin myöntäminen ei enää luo palvelussuhdetta hakijan ja yliopiston välille, lain tarkoituksena selvästi on, että myöntäessään hakijalle dosentin arvon yliopisto luo suhteen tutkijan ja yliopiston välille. Hakija ei pelkästään saa itselleen oikeutta käyttää dosentin arvoa, vaan voidaan katsoa, että dosentilla on myös velvollisuuksia arvon myöntänyttä yliopistoa kohtaan. Yliopisto odottaa, että dosentti on valmis eri sopimuksesta tarjoamaan sellaisia palveluja, joita yliopisto joko opetustehtävissä tai muissa tehtävissä tarvitsee. Näistä suorituksista maksettavasta korvauksesta yliopisto ja dosentti sopivat erikseen. Yliopisto voi myös antaa tilojaan dosenttiensa käyttöön.

Helsingin yliopiston kansleri on linjannut 16.12.2003 päivätyssä kirjeessä dosentuurin merkitystä vertaamalla sitä tohtorintutkintoon. Kirjeessä todetaan, että tohtorintutkinnosta on muotoutunut tutkijankoulutuksen päätepiste ja itsenäisen tutkijanuran alkupiste. Tohtorintutkinto ei sinällään vielä osoita, että tutkijalla on kyky tehdä itsenäistä tieteellistä tutkimustyötä, sillä tutkija on

saattanut tässä suhteessa saada apua väitöskirjatutkimuksen ohjaajalta. Dosenttuuri on tutkijan urakehityksen seuraava askel, ja dosentin arvon myöntämisen voikin kanslerin näkemyksen mukaan ajatella edellyttävän näyttöjä oman tutkimuslinjan luomista ja tässä mielessä itsenäisyydestä. Käytännössä dosentti on siis tutkija, joka tohtorintutkinnon suoritettuaan on osoittanut pätevyytensä itsenäisenä tutkijana tai taiteilijana.

Suomessa käytössä oleva dosenttijärjestelmä on kansainvälisesti katsoen poikkeuksellinen. Dosentin arvolla on kuitenkin saksan kielialueella vastineenaan arvot Privatdozentin ja Privatdozent. Samoin kuin Suomessa, tutkija voi Saksassa saada tämän arvon osoitettuaan kykenevänsä itsenäiseen tutkimus- ja opetustyöhön. Saksassa dosentin arvo on kuitenkin kiinteämpi osa tutkijan urapolkua. Tutkija voi Saksassa käyttää dosentin arvo sen jälkeen, kun hänelle on myönnetty opetusoikeus, josta käytetään latinankielistä nimitystä *venia legendi*, tai harvemmin *venia docendi*. Saksassa dosentilla on velvollisuus antaa opetusta, jopa ilman korvausta, ja dosentin arvon voi menettää, jos ei täytä tätä velvollisuutta. Dosenttina toimimisen kannustimena on Saksassa se, että dosenttuuri on tavallisesti edellytys professuurin saamiselle. Suomessa professorin sen sijaan ei tarvitse olla dosentti, eikä edes tohtori. Usein Suomessa toimivat professorit ovat kuitenkin saaneet dosentin arvon ennen professuuriaan, joten moni professori on myös dosentti. Dosentin arvo voidaan Suomessa myös myöntää professorin tehtävässä jo toimivalle henkilölle, jos hän työskentelee professorina jossakin toisessa yliopistossa. Tällaisen henkilön kiinnittämiseen yliopistoon on kuitenkin tarjolla muitakin nimikkeitä, eikä kaikissa yliopistoissa pidetä dosentin arvon myöntämistä tällaisessa tapauksessa tarkoituksenmukaisena.

Pelkkä dosentin arvo ei vielä kerro kantajastaan, mitä hän tekee. Dosentti saattaa olla palvelussuhteessa yliopistoonsa toimien esimerkiksi sen lehtorina. Lääketieteen tai hammaslääketieteen alojen dosentit taas saattavat olla yliopistollisen keskussairaalan virassa esimerkiksi ylilääkärinä. Dosentin arvo onkin nykyään

kelpoisuusvaatimus joihinkin yliopistollisten keskussairaaloiden virkoihin, ja huomattava määrä Suomen dosenteista on lääketieteellisten alojen dosentteja. Dosentti saattaa myös olla eläköitynyt tällaisesta tehtävästä. Nykyään dosentin arvo on näet yleensä pysyvä, joten dosentti voi jatkaa arvonsa käyttämistä eläkeiän saavutettuaankin ja myös jatkaa tutkimustyötään dosentin ominaisuudessa. On kuitenkin aloja, joilla dosentin arvon myöntäminen määräaikaisena on perusteltua. Esimerkiksi Maanpuolustuskorkeakoulu myöntää dosentin arvon pääasiassa määräajaksi, ja se voi myös peruuttaa arvon omien tarpeidensa mukaisesti tai sellaisessa tapauksessa, jossa dosentin ei enää katsota nauttivan arvon myöntäjän luottamusta.

Edellä mainituissa tapauksissa dosentti saa toimeentulonsa oman tieteenalansa tehtävässä toimimisesta tai hän on jäänyt sellaisesta tehtävästä eläkkeelle. Dosentti voi kuitenkin olla myös työikäinen tutkimustyötä tekevä vapaa tutkija. Tällaisessa tapauksessa dosentti joutuu etsimään työlleen rahoitusta apurahoista ja tutkimushankkeista. Samojen toimeentulovaikeuksien kanssa kamppailevat Saksassakin ne dosentit, jotka eivät onnistu saamaan professuuria.

Erillisen ryhmän muodostavat vielä sellaiset dosentit, jotka ovat jättäneet aktiivisen tutkijanuran taakseen ja toimivat yliopistomaailman ulkopuolella esimerkiksi elinkeinoelämässä tai julkisen sektorin tehtävissä. Parhaimmillaan tällaiset dosentit voivat luoda yliopistolle arvokkaita yhteiskuntasuhteita.

Yliopiston henkilökuntaan kuulumattomia dosentteja on pidetty merkittävänä yliopistojen voimavarana. Dosenttien asiantuntemusta voidaan hyödyntää tutkimushankkeissa ja tutkimusryhmissä. He voivat osallistua edustamassaan oppiaineessa perinteiseen tehtäväänsä eli opetuksen antamiseen samoin kuin opiskelijoiden ohjaukseen ja opinnäytteiden tarkastamiseen sekä muuhun yliopistolliseen toimintaan.

Dosentit ovat historiassa muodostaneet varsinaiseen yliopiston henkilökuntaan kuulumattoman opettaja- ja tutkijaryhmän, jolla on ollut huomattava merkitys yliopistojen tehtävässä eli vapaan tutkimuksen sekä tieteellisen ja taiteellisen sivistyksen edistämässä sekä ylimmän opetuksen antamisessa. Vuosien saatossa epämääräisestä dosentin toimesta on muotoutunut arvo. Yhteys yliopiston toimintaan on kuitenkin edelleen olemassa, eikä dosentin arvoa voi pitää pelkkänä kunnianimenä. Tästä kertoo se, että yliopistot harkitsevat dosentin arvoa myöntäessään dosentuurin tarkoituksenmukaisuutta oman toimintansa kannalta. Lakiin kirjattua opetusvelvollisuutta dosenteilla ei enää ole, mutta ehkä dosenttien huomattava lukumäärä kertoo siitä, että haluan edistää tiedettä ja taidetta ei lakiin kirjattua velvollisuutta tarvita.